

A KISEBBSÉGI EMBER LELKI VILÁGA

ÚGY ÉRZEM, mindenekelőtt fejtegetéseim „műfaját“ kell igazolnom. Mert a kérdés, amelyről szólam óhajtok, nem kizárólag lélektani természetű. Ha közelebbről meghatározzuk, a társadalmi lélektan körébe kell utalnunk, mert a kisebbségi ember kétségtelenül valamilyen többséghez, tehát nagyobb közösséghez való viszonyában vált azzá, ami. Mivel azonban egyszersmind történelmi fejlődés alakította ki lelki világát ebben a viszonylatban, a társadalomlélektani kutatásnak történelmi távlatot is kell adnunk, ha azt akarjuk, hogy az igazságnak megfelelő eredményhez jussunk.

De fejtegetéseink műfaji kérdését még szövevényesebbé teszi, hogy a társadalomlélektan e fejezetéről olyan ember készül szólni, aki maga is két évtizeden át kisebbségi sors részese volt. Így akármennyire is igyekszik kilépni önmagából és tárgyilagosan szemlélni az ilyenfajta életút alakító hatását, ítéleteit döntően meghatározzák saját élményei.

A kisebbségi ember lelkivilágának kutatásánál első feladatunk a kisebbségi embernek fogalmi meghatározása. Mert kétségtelenül a kisebbség szó változáson ment át: a gyászos emlékü párizskömyéki békek jelentését szűkebb körre szorították. Mert eredetileg kisebbségi emberen olyasvalakit kellett értenünk, aki eszmei, társadalmi vagy vallási körével egyetemben egy nagyobb, többségi közösséggel szemben háttérbe szorult, esetleg elszigetelődött, magára maradt. Ha egyszerűen feltennők a kérdést, vajjon mit értett volna jelen fejtegetéseink címén a világháború előtti olvasó, egyszeriben megvilágosodnék előttünk, mennyire a trianoni sors szótárán át érezzük mi ma a kisebbségi szónak ízét. Közvetlenül a háború előtt kissé parlamenti jellege van a szónak; a kormányok maradtak kisebbségben, az ellenzék volt kisebbségi párt. Ehhez hasonlóan a társadalmi életerén alakulhattak ki kisebbségi csoportok vagy pedig a nagy történelmi egyházakkal szemben ilyeneknek érezhették magukat kisebb felekezetek. De a közösségi életen túl kisebbségi sorsot kellett vállalnia gyakran a szellem emberének is, aki a maga éleslátásával szembekerült a nagy többség közvéleményével és így a próféták közmondásos végzete teljesebben be rajta. Ezért a szellemi élet nagyjai, a mi magyar lángelméink meg talán különösképpen, nagyobbára kisebbségi embernek tekinthetők, mert az igazságot tisztán látva és szomjúhozva, nem tudtak megalkudni, nem tudtak a többség felfogásához alkalmazkodni. Ilyen értelmezésben mondhatta Goethe, hogy ő mindig a kisebbséggel tart, mert annak oldalán van az igazság.

Kimeríthetetlenül sok változatban szemlélhetjük a kisebbségi ember magatartását az emberiség történetében. Minket azonban elsősorban a nemzeti kisebbségek lelkülete érdekel. Nyilvánvalóan itt is tarka sokféleséggel találkozunk. Hiszen ha csak a XX. század kisebbségeinek életét figyeljük, az elmúlt három évtized is már számtalan változatban tárta elénk a nemzeti kisebbségek életét. Ha a Kárpátok medencéjében maradunk, mennyire más a világháború előtti nemzetiségeink lelki sorsa, mint például az elszakított magyarságé, milyen új helyzetet teremtett a pozsonyi magyarok életében az ú. n. második kisebbségi sors a belvederei döntés után vagy például a közeli Arad magyarjainak lelki vívódása Erdély részleges felszabadulása után. Külön tanulmányt szentelhetnénk annak a fejlődési folyamat-

nak, amely a nemzeti kisebbségek életében itt a Dunamedencében a nemzetiségektől a kisebbségeken át a mai népcsoportokhoz vezetett el. Ez a háromféle elnevezés háromféle sorsot és annak nyomása alatt háromféle lelkiületet takar. Egy közös mozzanat azonban megvan mind a három kisebbségi életformában, az t. i., hogy közös államkeretben él a többségi nemzettel egy vagy több kisebbségi nép.

Így tehát kellőképpen leszűkítettük már a kisebbségi ember fogalmi körét, de hogy még mélyebben behatolhassunk sajátos lelki világába, további fejtegetéseinkben kizárólag a Trianonnal elszakított magyarok kisebbségi sorsáról fogunk szólni. A háború előtti nemzetiségeink — az akkori kisebbségek — az államkeretet történelmi fejlődés fokának érezhették, amelynek kialakulásához az ő évszázados népi életük is hozzájárult. Ha tehát sorsukkal nem voltak is megelégedve, mégis mélységesen összeforrtak a közös szenvedések és élmények kohójában a magyar lelkiülettel és így életkeretüket nem érezhették sem mesterkéltnak, sem történelemellenesnek. Ezzel szemben a trianoni kisebbségek egy zöld asztalnál kieszelt államkeretbe kényszerültek, életükben megszakadt a történelmi folytonosság: új uraik azt akarták, hogy 1918-tól számítódjék számukra a világ és semmi kapcsolatban ne lehessenek saját nemzetükkel. Rendkívül fontos körülmény ez az új színezetű kisebbségi sors megítélésénél. A történelem különös játéka, hogy nálunk éppen az ilyen mesterkéltné, minden fejlődésnélküli nemzetiségi életformát tette intézményesen kisebbségivé a párizskörnyéki békeparancs. Mert amíg a háború előtt, más ajkú állampolgárokról beszéltek a többségi nemzetek és maguk közé számították őket — például német ajkú, tót ajkú, stb. magyarokról tudtunk, — addig a háború utáni világban kifejezetten kisebbségekről szólnak a szerződések és védelmükre írott kötelezettségeket rónak a többségi népre. Ezek meggondolásával szinte szemlátomást válik el kutató tekintetünk előtt a csehszlovákiai magyar kisebbség életköre az erdélyi és talán még a délvidéki magyarokétól is. Mert lényeges különbségek is vannak sorsuk alakulásában, ha annak döntő eleme közös marad is. A csehszlovákiai magyarság vallhatja magáénak azt a szomorú dicsőséget, hogy húsz éven szinte szemléltető képét nyújthatta a párizskörnyéki béketárgyalásokon kigagyalt újfajta kisebbségi sorsnak. Jogait mind az új állam alkotmánylevelében mind a kisebbségi szerződés pontjaiban ékes fogalmazásban olvashatta, de átélhette azt is, mit ér a papírra vetett szó, ha nincsen foganatja. Az erdélyiek és a délvidékiek nyersebben érezhették az elnyomó akaratot, a felvidékiek a hirdett szó és a gyakorlati megvalósítás között tátongó szakadékban láthatták meg a fenyegető sorsot. Az erdélyieknek azonban volt egy hatalmas segítőtársuk: történelmi sorsuk nem először kívánta meg tőlük a saját-lábukon való helyállást s mind az országuk, mind pedig történelmi tudatuk egységben látta a tájat és a rajta lakó népet, kivéve persze a velük együtt elcsatolt nagyalföldi sávot. Az a fogalom, amelyet Erdély jelentett mindannyiunk lelkében, kész életkeretet nyújtott nekik: úgyhogy azonnal meg volt az életterv: meg kell őrizniük hűen legszebb hagyományaihoz Erdélyt, szűkebb körű hazájukat. Ezzel szemben a felvidéki és kárpátaljai magyarság olyan területrésszel szakadt le- az anyatestről, amelynek ebben az összeállításban sem táji egysége, sem történelmi tudata nem volt. Így az elszakítottság érzése újszerűbben és ezért veszélyesebben rázta meg a felvidéki és a délvidéki magyarságot. Ezzel világért sem akarjuk azt mondani, hogy az erdélyiek sorsa könnyebb volt — ez köztudomásúan hamis beállítás lenne —, csak arra akartunk rámutatni, hogy az erdélyi lélek vértettebben sodródott bele a megpróbáltatásba.

Ezzel talán rá is tapintottunk a kisebbségi ember első lelki megrázkódására: váratlanul zúdult reá elszakítottságának érzése. Itt még nincs meg az

új többségi nemzettel szemben érzett kisebbségi tudat, csak a saját hazától való nyers elzárás, elkülönítés mérhetetlen fájdalma. Így nem is nagyon beszélhetünk még kisebbségi emberről, hanem inkább elszakított magyarról, aki még talán fel sem tudja fogni, miképpen eshetett ez meg vele, mit tehet ellene, csak egyet érez: ez így nem maradhat, ennek meg kell változnia s addig amíg ez nem változik meg, szomorú rabság az élete, számkivetés a sorsa. S a rabnak mi tölti be lelki életét? A szabadulás reménye. Ennek jegyében telnek el a felvidéki magyarság kisebbségi sorsának első esztendei. Az idősebb nemzedékek meg is maradnak ebben az állandó várakozás hangulatában és végeredményben — kevés kivétellel — a csonkaországi magyarok szemléletében is ilyen marad az elszakított magyar képe a felszabadulásig. Ezzel magyarázható, hogy az összeölelkezés mámore után kissé idegenül, értetlenül nézett magyar a magyarra: az elszakított testvér közben kisebbségi emberré lett, lelkületében mély barázdákat szántott az idő, életszemlélete megváltozott, magyarságtudata új szintet kapott, de még mindennapi magatartása is más formákhoz igazodott. Kísérjük csak figyelemmel: miképpen lett az elszakított magyarból kisebbségi ember?

Kisebbségi öntudat kialakulása, amint az lélektanilag várható is volt, mindenekelőtt az ifjúságnál következett be. Mert az idősebb nemzedékek szívesen elidőznek a múlt emlékeinél és nagyobb megrázkódás nélkül zárkóznak be a pusztá tünődés világába. A férfikor elején lévőket túlságosan felkavarta a váratlan sorscsapás: egyszerre változhatatlannak hitt értékek omlottak össze körülöttük és az így rájuk szakadt katasztrófa-hangulat hosszú évekre megbénította acélos, kemény kezdeményező készségüket. De az ifjúság nem tud meglenni cselekvés, merész újat-akarással, teremtő küldetés nélkül s így az első nemzedék, amely már kisebbségi sorsban serdül gyermekből ifjúvá, nem is nyugszik addig, amíg az új, nemzetére kedvezőtlen életkörülmények közt is kialakíthat magának valamilyen méltó hivatástudatot. A középiskola padjaiban érzi, hogy a nemzeti vonatkozású tárgyaknál valami lakatot forraszt tanárai ajkára, vagy ha beszélnek, csak sejtetnek, mélységes tekintettel szeretnék tanítványaik szívébe lopni, ami az ő legrejtettebb bensőjükben él és amiről a szülői ház nyíltan beszél. Az iskola tehát nem elégíti ki ezt az első kisebbségi nemzedéket, az legfeljebb a bajtársiasság ápolására jó. Igazi élet, cselekvő akarással a cserkészletben fejlődhetik ki, ahol a természetjárás és táborozás meghitt óráiban szabadon megnyilatkozhatik a lélek. Ha majd valaki megírja a kisebbségi két évtized öszinte történetét, külön fejezetet kell szentelnie a cserkészletnek, mert amikor intézmények bénultak meg a magyar gondolat számára, ennek az ifjúsági mozgalomnak körében gyulladhatott ki újra a magyar lelkiség tüze. A cserkész-eszményt, az emberebb ember és magyarabb magyar követelményét éppen a háború utáni ifjúság érezhette mintegy magára szabottnak. A világháború és az összeomlás kísértő árnya az emberiség utáni vágyat ébresztették fel fogékony szívében, a magyarban esett nagy baj, hogy Ady Endre szavával éljünk, Vörösmarty gondolatvilágát tette időszerűvé: megint olyan idők jártak, amikor az egyetlen segítség, ha megfogadjuk a Szózat költőjének szavát: Legyen minden magyar utód különb ember, mint apja volt.¹

¹ Farkas Gyula, aki Berlinben mondhatnók elsőnek figyelt fel a felvidéki és erdélyi bontakozó kisebbségi öntudatra, kitűnő érzékkel választotta meg a szellemi erősítőt, amellyel segíteni igyekezett felserdülő kisebbségi cserkészbarátait: apró kis füzetet adott ki számukra a berlini Ludwig Voggenreiter cégére alatt, Vörösmarty legmélyebb költeményeit gyűjtve össze ezen a címen: Vörösmarty az ember. — Általában Farkas Gyuláról a kisebbségi ifjúság kialakulásával kapcsolatban szólni kell, mert az ő kiadványai, megkerülve a szigorú szellemi határzást, számos ösztönzést hoztak Berlinből és egyszersmind bátorították az elszakított magyar szellemiséget is, hogy megnyilatkozzék. A derék potsdami ifjúsági könyvkiadó, Ludwig Voggenreiter — aki Farkas Gyulának barátságából rendelkezésre bocsátotta cégjelzését — nem is sejtette, hogy az ő nevéhez fűződik a felvidéki, de sok tekintetben még az erdélyi kisebbségi szellemiség megszólaltatása is. Az ő kiadásában jelent meg az első komolyabb kisebbségi költői szó, Ölvédi László verskötete, de a később sok vihart kavarázó Új arcú magyarok is, Györy Dezső költeményei. Szóval az ifjúság jelentkezett.

Az ifjúság tulajdonképpeni kisebbségi zászlóbontása azonban akkor következik be, amikor az első magyar évjáratok érkeznek meg a prágai egyetemekre. 1924—25-ig a magyar fiatalság nagyobbára Pestre ment tanulni, nem látta semmi értelmét az alkalmazkodásnak, mert hisz az elszakított magyarság rendületlenül hitt abban, hogy új helyzete nem lehet hosszantartó. Azok a nehézségek azonban, amelyeket a csehszlovák kormányzat a Pestre utazás, a családi pótlékok kiutalása és a magyarországi diplomák elismerése körül támasztott, minden érzelmi húzódozás ellenére előbb-utóbb a prágai megoldást tették észszerűvé. Igen ám, de képzeljük csak el, mit jelent ez egy nemzedék életében! Megérkeznek a Masaryk- vagy a szomszédos Wilson-pályaudvaron, egy idegen világ fogadja őket, nem értik az emberek nyelvét, semmi kapcsolatuk nincsen azzal a művelődéssel, amelynek főiskoláin ezentúl tanulniok kell. Fel tudjuk-e valaha is mérni ezeknek a fiatal magyaroknak, akik először jelentek meg a prágai egyetemeken, döbbenetes roagárahagyottságát, sivár egyedüllétét, azt a nagy riadalmat, amely e merőben idegen, sőt ellenséges embervadonban reájuk szakadt. Azt hiszem, nem túlzunk, ha azt állítjuk, hogy ezekben a pillanatokban, a Moldva partján búsán bandukoló fiatal magyarok lelkében született meg a kisebbségi ember.

Mondottuk, hogy a kisebbségi érzés nagy ijedelemmel kezdődik, amikor az ember ráeszmél magárahagyottságára a többségi tömegben. Ilyen ijedelem szállta meg az első napokban a mi fiataljainkat is. De csakhamar hősies életforma alakul ki ebből a megrettenésből, amely áldozatokra kész és magasztos hivatásra vágyik. A Prágába felkerült magyar fiatalok összeszorították fogukat, kezükbe vették a cseh nyelvtant és kora hajnalban magolták a gyönyörű parkokban a hét esettel és számos kivétellel teletűzdelt tízféle deklinációt. Ismertem olyan ifjút, aki februárban egy szót sem tudott csehül és májusban kémiából kollokvált. Pedig még az oxigénnek, hidrogénnek is sajátos cseh neve van. Lényeges vonás lesz tehát a kisebbségi ember életében, hogy nem riad vissza rendkívüli erőfeszítéstől, mert úgyszólván mindennap rászorítja az élet. Azonban egyebet is megélték fiaink Prágában. A menzákon, diákkotthonokban egyszerre csak a Dunavölgy és Balkán tarka népi sokaságának ifjú képviselői közé elegyednek s amint így együtt látják a középkelet-európai nemzetek fiait, ellenállhatatlan vágyat éreznek, hogy megtalálják és világosan megfogalmazzák maguknak a magyarság hivatását. Valahogy úgy érzik, túlságosan Nyugat felé tekintettünk eddig, állandóan csak a Nyugat önállójának szerepében éreztük magunkat s így talán nem is fordítottunk elég figyelmet sajátosan dunavölgyi helyzetünkre. S amint ezt így elgondolták, szinte magától felmerült az a lehetőség, hogy a kisebbségi sorsba jutott magyarságnak talán éppen a hídszerep jut: ezt várja tőle a történelem. Az ifjúságot jellemző lázas odaadással festik meg az új küldetés körvonalait. Nem tévesztik szem elől, hogy ezek a keleteurópai népek nagyobbára paraszti gyökerűek, sőt összetételűek. És mivel a kisebbségi társadalomban a városok magyarsága erősen megcsappant — igen sokan hagyták el soraikat —, a népi erők jelentősége nagyon kidomborodott. Ez az eltolódás azonban egyszersmind a társadalmi különbségek elhalványodását jelentette. Hozzávehetjük még azt is, hogy az egyéni érvényesülés lehetőségei megszükültek s így a közösségi tudat, az összébhúzódas vágya elmélyült. Ha mindezt figyelembe vesszük, nagyjában meg is kapjuk az új arcú magyarokat. Költőjük, Győry Dezső egyszersmind a Kisebbségi Géniusz megteremtője és hirdetője. Prágában egyszer a Moldva-szigeten szemében szokatlan tüzzel fejtegette nekem, hogy a kisebbség befelé fordul, mert az anyagi gyarapodás, a gazdasági siker, az egyéni magasabbra törés lehetőségeit lezárták előle, erői a szellemben sűrűsödnek össze: így lesz látóvá a többségi nemzetek között, melyeket megvakít saját határtalan becsvágyuk. Emlékezzünk Goethe szavára: Én mindig a kisebbségekkel tartok, mert oldalukon az igazság. És ez természetes is. Tudniillik egyebük sincsen.

De ha fiataljainknál maradunk, néhány év leforgása alatt egészen új magyar szellemiség bontakozik ki előttünk. Ismertetőjegye: bizonyos szembefordulás a hagyományos történetiszemlélettel: a Nyugat bástyájának

szerepe helyett a dunai és keleteurópai népek összefogásában látják nemzeti küldetésüket. Szinte azt mondhatnák: középkeleteurópai Monroe-elvet vallanak. A felvidéki magyarság nagyvárosnélkülisége a társadalmi élet alaprétegévé a dolgozó népet teszi: így szociális beállítottságban is elmélyülnek kisebbségi magyaráink. A Gondviselés különös irányítása ilyen erkölcsi elvekre ébresztette Prágában a mi fiainkat. Ezekből támadt hivatástudatuk, hitvallásuk, amelyet röviden talán sajátos magyarszocializmusnak nevezhetnénk a Dunavölgy népeinek Összefogására, amelyet az ifjú katolikus Prohászka-körök cselekvő vallásossággal is egyesítettek.

Itt azonban álljunk meg egy pillanatra. A húszéves kisebbségi élet-történet azt a társadalom-lélektani tapasztalatot nyújtotta, hogy amikor valamilyen közösség, jelen esetben nemzetrészt addigi életkeretéből kiszakítva merőben új helyzetbe kerül, ahol semmiféle hagyomány nem segíti a tájékozódásban, akkor hasonló lelki jelenségek mennek végbe benne, mint az ifjú fejlődésénél az életbenövés legválságosabb időszakában: a serdülőkori. Úgyhogy szinte az ilyen új helyzetbe került közösség serdülő időszakáról beszélhetnénk. Ez tulajdonképpen természetes is. Az addigi életkeretéből erőszakosan kiszakított és tőle mesterségesen elzárt nemzetrészt idősebb évjáratok a katasztrofális élmény hatása alatt cselekvőképességükben megbénulnak s ezt csak az a nemzedék nyeri vissza, amely már az új körülmények között nő bele az életbe. Az ilyen új, mondhatnák összetételében még fiatal nemzeti közösségekben persze mélyebb lesz a szakadék az idősebb és a felserdülő nemzedék között, mert nagyobb, sőt szinte átfoghatatlan a különbség ifjúkori élményeik között is. Az előbb említett missziós tudat csak a fiatal kisebbségi értelmiségben alakult ki, az idősebbek éles ellentétben állottak vele, mert veszedelmesnek és álmokergető ábrándnak érezték.

És valóban a kisebbségi ifjúság is megfutja Eduard Spranger ifjúsági lélektanának klasszikus állomásait: az ifjú először felfedezi saját énjét, azután ezzel az egyéniséggel élettervet alakít ki magának, amely természetszerűen eszményi és túlméretezett, végül pedig belekerül az élet sodrába és élettervét a meglevő világ síkjain kell valóra váltania. Ez történt a kisebbségi ifjúsággal is: Prágában felfedezte népi közösségének új, sajátos lelki képét, azután merész szép élettervet rajzolt maga elé, közép-keleteurópai küldetését, sőt világmegváltó eszméket és végül, amikor találkozott a valósággal, meg kellett indulnia az adott pályán. Azonnal észrevette, hogy a nagy világnézeti áramlatok eszmekörében, amelyeket felfedezett, ha megindulhat is különböző utakon, feladata azonos lesz: kisebbségi munka, kisebbségi küldetés. Sajátos jelenség, hogy amikor kisebbségi életünkben a nagy és lelkes ifjúsági lendület világnézeti csoportokra ágazott szét, akkor tudatosodott mindjobban mindannyiunkban az az egység, amelybe sorsunk forrasztott. Es ide-torkollott lassankint az idősebb korosztályok lelki alakulása is, mert ők is látták, hogy itt az ifjúság a valóság tajaára lépett és tiszteletreméltó felelősségérzettel vállalja az adott helyzetben egyetlen magyar feladatot, amelyet cselekvő nemzetvédelemnek nevezhetnénk. Az történt ugyanis, hogy egyszerre mindenki észrevette: kisebbség vagyunk és így ez valójában annyit jelent, hogy állandó készenlétben kell lennünk, életünk őrtállás, lelki éberség. De nem elég figyelni a veszélyt, közben állandóan építenünk is kell a kereteket, hogy fejlődhessünk, értékeinket gyarapíthassuk, teremtő életet folytathassunk. Az elszakítottság fájdalma és a nagy küldetés ábrándja egyaránt előkészítői voltak a kisebbségi ember kialakulásának. Ez tudja, hogy csak magára számíthat, nincs más támasza, mint saját kötelességteljesítése. Egyéni érdek és közösségi cél azonosok lettek, mert az ilyen kis közösségben, amelyet létében állandóan veszélyeztet az ellenséges indulatú többség, minden egyén egészséges fejlődése, gyarapodása és helytállása egyformán szükséges. Olyan kevesen vannak a mérhetetlen nagy feladatok megoldására, hogy mindenki nélkülözhetetlen és ez a tudat határtalan felelősséget ró rája. Egyéni fölfelé törés

kisértése nem nagyon tántoríthatott el senkit, mert ilyenre szinte csak nemzetárulás árán kerülhetett volna sor. Ezért a nemzethez tartozás és főleg a nemzetért való munka egyszerűen a legelemibb becsület kérdése lett, amelyet nem lehetett szavakkal megváltani: tettekkel kellett érte helyt állni. A kisebbségi ember megtanulta az anyanyelv, a magyar művelődés, a magyar légkör életadó erejét. Amit a többségi magyar mindennapi természetes dolognak tart, abban találta meg a kisebbségi magyar nemzeti mivoltának féltett kincseit. Mert átélte, hogy ezek is meginoghatnak, ezeket is fel lehet könnyelműen adni. Amiképpen el lehet embereket tiltani, el lehet zárni saját hazájuktól is. A kisebbségi embernek csak gondolnia szabad a hazára és mivel a cselekvő nemzetvédelemre a gondolat mégsem elég nevelő erő a következő nemzedékek részére, a kisebb egységhez, a szűkebb értelemben vett honi tájhoz, a szülőföldhöz kellett megtérni. És figyeljük csak a kisebbségi magyarok irodalmában milyen fontos szerepet kap a szülőföld. Tamási Áron könyve szinte kristályszerűen tömöríti ezt az érzést. A kisebbségi ember mindennapi érintkezésben van életkeretének többi népével, így a többségi nemzettel is. De a szenvedő fél, az elnyomott tisztultabb emberré lesz, saját sorsa igazolja előtte a legmélyebb keresztényi erkölcsiséget: amit nem akarsz, hogy veled cselekedjenek az emberek, te se cselekedd mással. A kisebbségi embert már nem lehet gyűlöletre tanítani, mert egyformán belelát mindkét oldalon az emberi lét mélységeibe és „de profundis“ tekint az élet nagy színjátékát.

Ez az éremnek a fényes oldala, van azonban sötétebb is. Emlékezzünk Makkai Sándorra, az erdélyi református püspökre, aki a kisebbségi magyar küldetésnek egyik első hirdetője s azután mégis kimondta a végzetes szót: Nem lehet! Hányszor gondoltunk erre mindannyian! Mi itt állunk és szinte irigylésre méltó családi egységben éljük népi életünket, de közben fogyunk, szürkülünk, kicsiségünknek nemcsak mélyítő erejét, hanem korlátait is érezzük. Kicsi népdarab vagyunk, vidéki keret az, amit nyíltan, hatékonyan hazánkban nevezhetünk, intézményeink fogyatékosak, múltunk: alma materünk elsüllyedt az idők forगतagában. Gondoljunk csak ilyen viszonylatban is a kisebbségi emberre, aki elvesztette azokat a kereteket, azokat a melegágyakat, amelyekben szellemi művelődése gyökerezik vagy pedig nem is adott neki ilyeneket a sors: iskolája idegen állam intézménye, amelybe csak néhány lelkes tanár lop be titokban egy kis magyar szellemet. Szóval szinte fedezetlenül kell állania a kisebbségi embernek őrhelyén és csendes óráiban eltűnődik rajta, van-e ilyen veszélyeztetett ponton, fenn a gáton jövője gyermekeinek, utódoknak. Innen a kisebbségi ember gyakori pesszimizmusa.

Megvan a kép: a kisebbségi ember számára nincsen szólam, üres frázis, mert az élet magtanította, hogy csak az az igazi tulajdona, amiért helyt is tud állni. Nem szereti a pusztá formákat, a formát csak a lényeg foglalataként értékeli. Idegenkedik az egyéni érvényesülés hajhászásától, mert tudja, hogy csak az válik hasznára, ami a közösség ügyét előbbre viszi. Ragaszkodik szülőföldjéhez, mert azt érzi annak a talpalatnyi földnek, amelyet nem húzhatnak ki alóla. Bizalmatlan a nagy tervekkel, merész elgondolásokkal szemben, mert saját bőrén érezte, hogy az 6 sorsa a létért való mindennapos harc. Nem tud gyűlölködni más nemzetiségű honfitársaira, mert átélte, mit jelent alul lenni. De nem is tud róluk könnyen ítéletet mondani, mert semmitől sem szenvedett jobban, mint attól, hogy érdektelenesen nem is foglalkoztak vele. Tudja, mi az elhagyatottság és ezért; ha mást nem tehet, meleg, bensőséges érdeklődéssel fordul a Dunamedence minden lakójának lelkivilága és gondolköre felé. Hiszen az is meggyőződéssé lett benne, hogy ebben a Dunavölgyben nekünk mindannyiunknak élnünk és alkotnunk kell. De azért nem ült el benne a kezdeti riadalom sem és nem tud szabadulni attól a gondolattól, hogy még a visszatérés után is kisebbség vagyunk, kisebbség együtt, minden magyarokkal, sajátos törté-

nelmünkkel, népi helyzetünkkel, európai sorsunkkal. Mindig látja a nagy többséget: a minket övező néptengereket, amelyekkel szemben ezeréves kisebbség a magyarság.

Minden félreértés elkerülése végett: persze a kisebbségi embfemek itt vázolt képét nem találjuk meg a maga tökéletességében minden felszabadult magyar lelki arculatán. A kisebbségi sors ennék a lelkületnek kialakulását tette történelmi szükségszerűséggé, ezért tudatosan vagy öntudatlanul mindannyian erre törekedtünk. Embere válogatja, kinek sikerült jobban megközelítenie is. A felszabadulás előtti években biztató jelként láttuk, hogy mindig több magyarban alakul ki ez az embereszmény és ezáltal mind egységesebbé válik a kisebbségi társadalom. A folyamat még korántsem fejeződött be, amikor a szerencsés fordulat a kisebbségi sorsból egyszeriben kiemelte az elszakított magyarságot.

Ritka jelenség a nemzedékek életében, hogy két olyan mélyreható változást érjenek meg, amilyen a szóbanforgó magyarok számára az elszakítás és a felszabadítás élménye volt. Az elmúlt húsz esztendővel kapcsolatban sok szó esett fájdalmas rabságról, hősi kitartásról, hosszú szenvedésről, de már kevesebbszer hatoltak le a szónokok azokba a lelki rétegekbe, ahol az ilyen sorsfordulatok mély változásokat idéznek elő. A hazatérő magyarokat nem valami különös csodatévő szellem jellemzi, hanem egy súlyos történelmi tapasztalat. Mintha csak a Gondviselés, az 1867-es kiegyezés óta kissé elkényelmesedő, mert aránylag jobb sorsba került magyarságot ezeknek a kisebbségi magyaroknak húszéves sorsán át akarta volna emlékeztetni nehéz helyzetére, dunavölgyi őrtálló szerepére: népek tengere között elválasztó és mégis összekötő nemzet vagyunk, állandó lelki feszültségből, lankadatlan éberségben zajlik le történelmi életünk. Ehhez pedig az a lelki vértétel kell, amelyet kisebbségi sorsban vívtunk ki magunknak. Ezért az anyaországiak részéről azok a köszöntő szavak fogták meg a visszatérő magyarokat leginkább, amelyek intést tartalmaztak, hogy a megnagyobbodott hazában is őrizzük meg lelkünk kisebbségi vértételét, mert erre van szüksége az egyetemes magyarságnak.

Így a hazatért kisebbségi embernek kettős küldetése van: az anyaországiak felé kell feltárnia húszéves tapasztalatának minden részletét. Meg kell ismertetnie a kisebbségi ember lelki világát három okból: mert az egyetemes magyarság is kisebbség Európában, mert ma is vannak és mindig lesznek más nemzetiségű népcsoportok országunkban és végül, mert a határon túl magyarok ezrei küszködnek tovább immár második kisebbségi sorsukban.

Ezek felé a magyarok felé irányul a felszabadult ember második küldetése: egy pillanatra sem szabad elfelejtenünk, hogy kisebbségi életünk legfájdalmasabb pontja a magunkra hagyatottság érzése volt és ezért nem szabad nyugodnunk addig, amíg minden magyar lelkiismeretét fel nem ráztuk és kötelességévé nem tesszük, hogy állandóan figyelje a még kisebbségi sorsban küszködők minden dolgát, hogy minél többet tudjon róluk, minél több kézzelfogható tanújelét adja komoly együttérzésnek és legalább gondolatban ossza meg velük cselekvő nemzetvédelmünk súlyos gondját. A legkevesebb amit tehetünk értük — sajnos néha az egyetlen is —, hogy a magunkra hagyatottság érzését enyhítjük bennük.

Nem fejezhetem be tehát ezt a szerény társadalomlélektani kísérletet anélkül, hogy mindannyiunk tekintetét azok felé ne fordítsam, akik erről a kisebbségi lelkiüiről ma nem beszélnek, hanem azt élik és gyakorolják. Isten különös rendelése sokunk életét úgy alakította, hogy húsz évvel ezelőtt elválasztottak hazánktól és ezért a szűkebb értelemben vett honi tájhoz kapaszkodtunk. Két évvel ezelőtt visszatérhettünk hazánkba, de határt

vontak szűkebb értelemben vett otthonunk elé. Haza és szülőföld, sokan vagyunk, akik e kettőt már harmadik évtizede nem élhetjük együtt. Mi, akiknek mosta könnyebbik rész jutott, nem fejezhetünk ki egyetlen gondolatot se minderről a nélkül, hogy egész lelkünkkel ne forduljunk azok felé, akik — amint a pozsonyi magyarokról írja krónikásuk — hűen szülőföldjükhöz és a megcsúfolt emberségükhöz vállalták a második kisebbségi sorsot és példaadó egységben teljesítik mindannyiunkért nehéz küldetésüket.

KRAMMER JENŐ

¹ Branislav Varsik: Die slowakisch-magyarische ethnische Grenze in den letzten zwei Jahrhunderten, Bratislava-Pressburg, 1940. Schriften der Slowakischen Gelehrten Gesellschaft, Band ra.